

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

УДК 336.717.8:330.101.541

Королюк Т. О.,
к.е.н., ст. викладач кафедри
макроекономіки та державного
управління ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ В СИСТЕМІ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОГО НАГЛЯДУ

Korolyuk T. O.,
Ph.D, Lecturer, department of Macroeconomics and
State Governance SHEE «Kyiv National
Economic University named after Vadym Hetman»

MONITORING OF DEVELOPMENT OF NON-BANK FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE SYSTEM MAKROPRUDENTIAL SUPERVISION

АНОТАЦІЯ. У Проаналізовано основні показники діяльності небанківських фінансових інститутів в Україні, визначено суперечності розвитку та запропоновано напрями їх подолання

КЛЮЧОВІ СЛОВА: макропруденційний нагляд, небанківські фінансові інститути, диспропорції розвитку, фінансові ризики, фінансова стабільність

ANNOTATION. The main indicators of non-bank financial institutions are analyzed in Ukraine, contradictions of development are certain and directions of their overcoming are offered

KEYWORDS: macroprudential supervision, non-bank financial institutions, disproportions of development, financial risks, financial stability

Постановка проблеми. Фінансовий сектор є однією із найважливіших детермінант розвитку національної економіки, який пов'язаний із діяльністю банків і небанківських фінансових інститутів. Розвиток євроінтеграції, фінансова лібералізація та інформатизація економіки, загострення конкуренції на фінансовому ринку обумовлюють зростання ризиків діяльності фінансових інститутів і посилюють їх вразливість до зовнішніх негативних екстерналій. Це обумовлює перманентність кризових явищ і під-

риває стабільність функціонування національної економіки в цілому. У зв'язку з цим перед органами державної влади гостро постає необхідність моніторингу діяльності фінансових інститутів з метою вчасного виявлення суперечностей їх розвитку задля забезпечення фінансової стабільності.

На сьогодні держава широко використовує різні методики оцінки фінансової стабільності банківської діяльності, зокрема: Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Базельського комітету, Національного банку України, розробки науковців тощо. Поряд з цим, не зважаючи на те, що частка активів небанківських фінансових інститутів в Україні складає лише 7 % від загального обсягу активів фінансових інститутів країни, світова фінансова криза 2008 року актуалізувала проблему необхідності посилення державного нагляду за діяльністю і небанківських фінансових інститутів, про що свідчить розробка та затвердження у 2010 році Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду. Розробка та схвалення у 2012 році Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку Концепції запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку ще раз підкреслює важливість і необхідність забезпечення стабільності розвитку фінансового сектору економіки.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженням проблем функціонування небанківських фінансових інститутів займаються вітчизняні вчені Базилевич В. Д., Барановський О. І., Внукова Н. М., Міщенко В. І., Реверчук С. К., Фурман В. М. та багато інших відомих дослідників. Водночас питання забезпечення стійкості фінансових інститутів та стабільності національної економіки залишається актуальним і потребує подальшого вивчення. Таким чином, мета статті — проаналізувати показники функціонування небанківських фінансових інститутів, виявити ризики та запропонувати шляхи їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поряд із здійсненням моніторингу діяльності безпосередньо менеджментом фінансових установ (пруденційний нагляд на мікрорівні), параметри їх функціонування виступають об'єктом уваги державних регуляторів (макропруденційний нагляд). У Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами під пруденційним наглядом розуміють систему наглядових процедур за дотриманням фінансовою установою пруденційних правил з метою вчасного виявлення інститутів, які не-

суть загрозу невиконання, взятих на себе, зобов'язань і попередження системних ризиків [2]. Об'єктом нагляду з боку спеціалізованого державного регулятора — Нацкомфінпослуг — виступають кількісні та якісні показники діяльності, нормативи та вимоги щодо ліквідності, платоспроможності, прибутковості активів, рівня ризиковості операцій тощо. Проте макропруденційний нагляд за небанківськими фінансовими інститутами на сучасному етапі розвитку розповсюджується лише на страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та кредитні спілки, водночас планується поширити його на весь фінансовий ринок.

Об'єктами нагляду держави за діяльністю страховиків виступають належний рівень статутного фонду, дотримання відповідного рівня чистих активів, маржа платоспроможності, диверсифікація страхових резервів, рівень ризику, який може утримувати страховик щодо одного об'єкта страхування. До кредитних спілок держава висуває вимоги щодо дотримання критеріїв і нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій і ліквідності, дотримання порядку формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, дотримання критеріїв якості системи управління кредитної спілки та ін. З метою забезпечення стабільності функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні державні регулятори слідкують за дотриманням належного рівня власного капіталу адміністратора недержавного пенсійного фонду, вимог щодо диверсифікації та якості активів недержавних пенсійних фондів, правильності розрахунку чистої вартості активів недержавних пенсійних фондів, кількості та чистої вартості одиниці пенсійних внесків. Проаналізуємо окремі аспекти функціонування небанківських фінансових інститутів на шляху виконання макропруденційних вимог і забезпечення фінансової стійкості.

Страхові компанії є одними із найбільш розвинутих серед небанківських фінансових інститутів в Україні. Аналіз основних показників діяльності страховиків показує, що завдяки зростанню попиту на страхові послуги протягом 2005—2012 років, не зважаючи на сповільнення тенденції у 2009, їх активи постійно зростають (табл. 1). Однак кризові події у 2009 році негативно позначилися на динаміці розвитку страхового ринку, який характеризувався зменшенням кількості страхових компаній, скороченням обсягів страхових резервів, премій і виплат.

Перевищення темпів зростання валових страхових виплат над аналогічним показником страхових премій свідчить про зростання ризиків ліквідності, що можемо спостерігати на страховому ринку

у 2006—2008 та 2012 роках. Низька частка страхових виплат у страхових преміях говорить про функціональну обмеженість страхових компаній захищати страхувальників. Поряд з цим частка страхових премій у ВВП у 2012 р. склала близько 2 %, що є досить низьким показником порівняно із розвинутими країнами.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ
СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ**

Показник	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість страхових компаній	398	411	446	469	450	456	442	414
Темпи зростання, %	—	103,3	108,5	105,2	95,9	101,3	96,9	93,7
у т. ч. СК з іноземним капіталом	58	66	78	87	82	115	—	112
Активи, млрд грн	20,9	24,0	32,2	41,9	42,0	45,2	48,1	56,2
Темпи зростання, %	—	114,8	134,2	130,1	100,2	107,6	106,4	116,8
Спlach. статут. фонди, млрд грн	6,6	8,4	10,6	13,2	14,9	14,4	14,1	14,5
Частка іноз. капітал у статутному, %	13,4	13,0	20,7	25,5	—	—	—	—
Страхові резерви, млрд грн	5,0	6,0	8,4	10,9	10,1	11,4	11,2	12,6
Темпи зростання, %	—	120,0	140,0	129,8	92,7	112,9	98,2	112,5
Валові страхові премії, млрд грн	12,8	13,8	18,0	24,0	20,4	23,1	22,7	21,5
Темпи зростання, %	—	107,8	130,4	133,3	85,0	113,2	98,3	94,7
Валові страхові виплати, млрд грн	1,9	2,6	4,2	7,0	6,7	6,1	4,9	5,1
Темпи зростання, %	—	136,8	161,5	166,7	95,7	91,0	80,3	104,1
Рівень валових виплат (страхові виплати у страх. преміях), %	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4	23,9
Обсяг страхових платежів, сплачених перестраховикам, млрд грн	6,0	5,7	6,4	9,1	8,9	10,7	5,9	2,5

Джерело: складено на підставі даних [5].

Слід відзначити, що в Україні застрахованими є лише 10 % ризиків, тоді як у розвинутих країнах близько 95 % [5]. Частка страхування в європейському страховому ринку складає 0,05 % [3, с. 7], проте ми маємо потенціал зростання щонайменше у 8—10 разів [4, с. 213]. У структурі страхових премій лівова частка належить автострахованню, страхуванню майна, вогневих ризиків, натомість частка страхування життя, здоров'я залишається незначною. У європейських країнах страхові платежі по довгостроковому страхуванню життя сягають 6—10 % ВВП, в Україні — 0,006 % [5].

Основним джерелом прибутків страховиків є страхові платежі, а не управління страховими резервами (інвестування), що свідчить про екстенсивний, спекулятивний характер їх розвитку. Інвестиції в економіку за напрямками, визначеними урядом, протягом останніх років не перевищували 0,3 % у загальній структурі. Найбільше активів зосереджено в акціях і на депозитних рахунках банків. Страховики досить тісно пов'язані із банками, і негайно в діяльності останніх швидко розповсюджуються на них, загострюючи проблему ліквідності, підтвердженням чого є криза 2008 року.

Низька інвестиційна активність страхових компаній пояснюється нерозвиненістю фондового ринку, слабкою ресурсною базою і недостатньою державною підтримкою. Зарубіжний досвід показує, що страховики активно кредитують промислові підприємства, фінансують лізинг (США); у Великобританії 20 % акцій акціонерних компаній володіють страховики (для порівняння, пенсійним фондам належить 18 %, трастовим об'єднанням — 2 %, банкам — 1 % акцій) [8]; у Німеччині страховики забезпечують 25 % інвестицій в економіку країни [1, с. 608].

Український страховий ринок є досить концентрованим: у 2012 р. 99 % страхових премій акумулюють 45 % страховиків не життя і 98 % премій — 31 % страховиків життя. Це свідчить про низький рівень конкуренції в страховому бізнесі, що може стати гальмівним чинником його подальшого розвитку.

Однією із загроз функціонування страхового ринку є зростання кількості страховиків з іноземним капіталом, частка яких у загальній кількості страхових компаній у 2012 р. склала 27 %. Поглиблення взаємозалежності страхового ринку України з іноземними обумовлює зростання ризиків втрати самостійності в управлінні ним, трансмісії зовнішніх шоків усередину країни. Як показує практика, іноземний капітал на фінансовому ринку не зацікавлений у розвитку національної економіки, а лише у швидкій наживі, прикладом чого є досвід Польщі.

Чільне місце серед небанківських фінансових інститутів в Україні займають кредитні спілки, проте їх послуги останнім часом стають менш затребуваними серед населення. З 2005 по 2008 роки кредитні спілки переживали бурхливий розвиток: зростали їх кількість, активи, пайовий капітал, обсяги залучених депозитів та виданих кредитів (табл. 2). Проте у зв'язку із кризою протягом 2009—2011 років основні показники діяльності скоротилися, і лише у 2012 р. ситуація дещо стабілізувалася.

Таблиця 2

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Показник	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість кредитних спілок	723	764	800	829	755	659	613	617
Темпи зростання, %	—	105,7	104,7	103,6	91,1	87,3	93,0	100,6
Активи, млрд грн	1,9	3,2	5,3	6,1	4,2	3,4	2,4	2,6
Темпи зростання, %	—	168,4	165,6	115,1	68,9	81,0	70,6	108,3
Капітал пайовий, млрд грн	0,7	1,1	1,5	1,7	0,8	1,1	0,9	1,1
Залишок вид. кредитів, млрд грн	1,4	2,6	4,5	5,6	3,9	3,3	2,2	2,5
Темпи зростання, %	—	185,7	173,1	124,4	69,6	84,6	66,7	113,6
Залишок залуч. депоз., млрд грн	1,1	1,9	3,4	3,9	2,9	1,9	1,2	1,3
Темпи зростання, %	—	172,7	178,9	114,7	74,4	65,5	63,2	108,3
Результат діяльності (доходи-витрати), млрд грн	0,10	0,10	0,2	0,2	-0,4	0,03	0,10	0,13
Заборгованість за неповерненими, простроч. кредитами, млрд грн	0,1	0,2	0,3	0,7	1,2	1,4	0,4	0,4

Джерело: складено на підставі даних [5].

Членами кредитних спілок є близько 1,1 млн українців (рис. 1), активи яких складають 2,6 млрд грн. Кредитні спілки обслуговують переважно побутові потреби (понад 50 %) населення замість того, щоб підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу. У подальшому така спрямованість діяльності може призвести до банкрутств через малозатребуваність послуг.

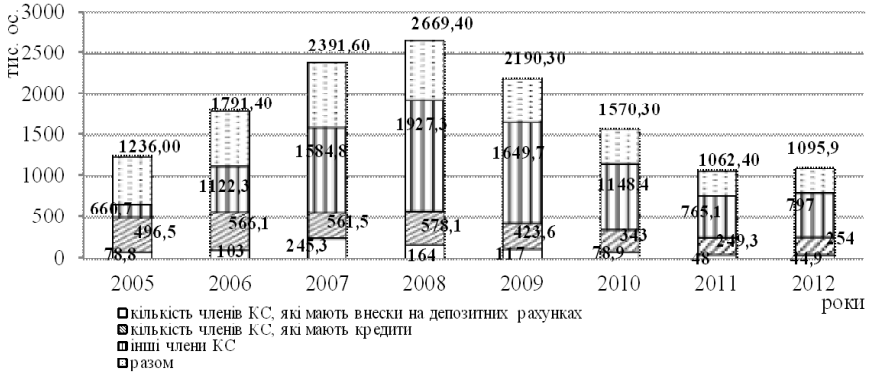

Рис. 1. Динаміка кількості членів кредитних спілок у 2005—2012 роках

Джерело: побудовано на підставі даних [5].

Основними проблемами розвитку кредитних спілок в Україні є: низька частка членів, які мають депозитні вклади (близько 5 %) та визначення політики кредитної спілки членами, які не мають вкладів, що підвищує її ризикованість; розбалансування активно-пасивних операцій за обсягами та строками, що загострює проблему невиконання зобов’язань; все ще велика частка «проблемних» кредитів (16 % у 2012 р.), що обумовлює зростання ризиків ліквідності та платоспроможності; значна територіальна диференціація за кількістю та розмірами активів; висока вартість кредитних ресурсів (середньозважена процентна ставка у 2012 р. склала 29,7 %); використання залучених коштів у спекулятивних операціях з нерухомістю та землею, що стало однією з причин кризи в системі кредитної кооперації.

Недержавні пенсійні фонди в Україні тільки розвиваються, частка пенсійних активів у ВВП у 2012 р. склала 0,1 %. Для порівняння, у 2009 р. у Великобританії даний показник склав 80 % ВВП, у США — близько 70 %, у Угорщині та Польщі — понад 13 %, Чехії, Словаччині — 6 % [6]. Протягом 2005—2011 рр. розвиток НПФ характеризується постійним зростанням кількості їх

учасників, проте темпи такого зростання зменшуються, а у 2012 р. вони взагалі були від'ємними (рис. 2).

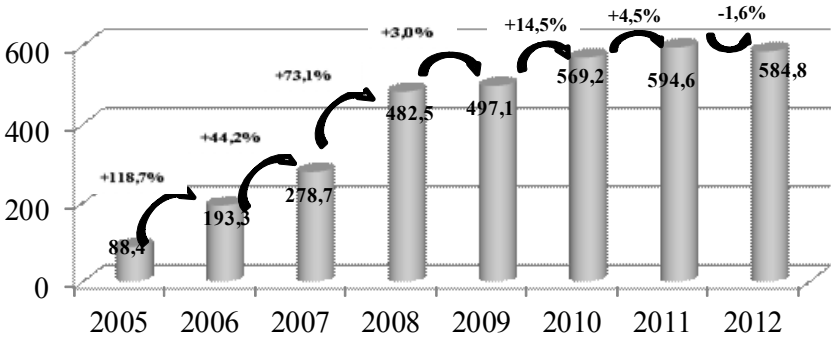

Рис. 2. Динаміка кількості учасників НПФ в Україні, тис. осіб

Джерело: побудовано на підставі даних [5]

Як бачимо із рис. 2, пенсійними контрактами охоплена дуже мала частка українців, що пов'язано із непривабливими перспективами свого пенсійного забезпечення в майбутньому. Однією із причин такої ситуації є низький рівень доходності інвестицій, зважаючи на інфляційні тенденції в Україні. Наприклад, у Великобританії пенсійні виплати прив'язані до рівня цін [7, с. 157].

На сьогодні основними напрямками інвестування коштів НПФ є депозити в банках (34,5 % у 2012 р.), акції українських емітентів (15,5% у 2012 р.), облігації підприємств-резидентів (31,2 % у 2012 р.), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом міністрів України (11,9 % у 2012 р.). Звичайно, інвестування лише у державні цінні папери є недостатнім для забезпечення адекватних майбутніх виплат, водночас інші напрямки є досить ризикованими, які потребують державних гарантій.

Основними проблемами розвитку НПФ є територіальна нерівномірність їх розміщення, невеликі розміри, клієнти переважно старшого віку (40—60 років), низькі обсяги пенсійних внесків і обмеженість диверсифікації у доходні фінансові інструменти, значні адміністративні витрати, пов'язані з управлінням коштів НПФ, низький рівень суспільної довіри до них.

Висновки з проведеного дослідження. Моніторинг показників діяльності небанківських фінансових інститутів дає змогу виокремити такі проблеми розвитку:

— страхових компаній: низький рівень капіталізації, зростання ризиків ліквідності, експансія іноземного капіталу та зростан-

ня вразливості до зовнішніх «шоків», висока концентрація ринку, низька інвестиційна активність;

— кредитних спілок: розбалансованість активно-пасивних операцій за обсягами, валютою та строками, обмеженість довгострокової ресурсної бази, наявність значної частки «проблемних» кредитів, висока вартість фінансових послуг, низька інвестиційна активність і спекулятивний характер операцій;

— недержавних пенсійних фондів: нерозвиненість фінансової інфраструктури та інструментів вкладання капіталу, відповідно, недосконалість напрямків диверсифікації фінансових ресурсів; низький рівень транспарентності діяльності та суспільної довіри.

Для вирішення означених проблем необхідно удосконалити систему управління резервами страхових компаній шляхом розширення переліку фінансових інструментів, у які можуть спрямовуватися кошти; підвищити вимоги до статутного капіталу, що сприятиме зростанню капіталізації страховиків; перейти на принципи діяльності Solvency II; обмежити присутність іноземного капіталу (стратегічно важливими національними об'єктами страхування) на страховому ринку; удосконалити систему диверсифікації активів НПФ з метою отримання адекватних доходів для покриття пенсійних виплат; забезпечити транспарентність діяльності НПФ шляхом розкриття інформації щодо напрямків інвестування акумульованих фінансових ресурсів, рівня ризикованості вкладів тощо; посилити контроль за виконанням кредитними спілками основних нормативів діяльності з метою зменшення диспропорційності розвитку; розширити можливості кредитної кооперації шляхом залучення до неї юридичних осіб; перевести діяльність кредитних спілок на безготівкові розрахунки з ціллю здійснення податкового контролю та зменшення проведення тіньових операцій; удосконалити систему управління кредитними спілками шляхом підвищення ролі членів, які мають депозитні вклади.

Література

1. *Барановський О. І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О. І. Барановський. — К.: КНТЕУ, 2004. — 759 с.

2. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами / Розпорядження Держкомфінпослуг від 15.07.2010 р. № 585 / офіційний сайт Національної комісії, що здійснює

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua>

3. *Маруженко Д.* Міжнародний ринок перестраховання в контексті розвитку ринку страхових послуг в Україні / Д. Маруженко // Страхова справа. — 2003. — № 2. — С. 4—7.

4. *Мищенко В. І.* Електронний бізнес на ринку фінансових послуг: / В. І. Мищенко, А. В. Шаповалов, Г. В. Юрчук. — К.: Знання, КОО, 2003. — 278 с.

5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua>

6. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку [Електронний ресурс] : <http://stats.oecd.org>

7. *Реверчук С. К.* Інституційна інвестологія / С. К. Реверчук // Навч. посібник. — К: Атіка, 2004. — 206 с.

8. Страховий рейтинг «InsuranceTop» [Електронний ресурс] : <http://insurancetop.com/markets/4>

Reference

1. *Baranovs'kyu O. I.* Finansova bezpeka v Ukrayini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya): Monohrafiya / O. I. Baranovs'kyu. — K.: KNTEU, 2004. — 759 s. [in Ukrainian]

2. Kontseptsiya zaprovadzhennya prudentsiynoho nahlyadu za nebankiv's'kymu finansovymu ustanovamy / Rozporyadzhennya Derzhkomfinposlulh № 585 vid 15.07.2010 r. / ofitsiynyy sayt Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh poslulh [Elektronnyy resurs] : <http://www.dfp.gov.ua>[in Ukrainian]

3. *Maruzhenko D.* Mizhnarodnyy rynek perestrakhuvannya v konteksti rozvytku rynku strakhovykh poslulh v Ukrayini / D. Maruzhenko // Strakhova sprava. — 2003. — № 2. — S. 4—7.[in Ukrainian]

4. *Mishchenko V. I.* Elektronnyy biznes na rynku finansovykh poslulh / V. I. Mishchenko, A. V. Shapovalov, H.V. Yurchuk. — K.: Znannya, KOO, 2003. — 278 s.[in Ukrainian]

5. Ofitsiynyy sayt Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh poslulh [Elektronnyy resurs] : <http://www.dfp.gov.ua>[in Ukrainian]

6. Ofitsiynyy sayt Orhanizatsiyi ekonomichnoho spivrobitnytstva i rozvytku [Elektronnyy resurs] : <http://stats.oecd.org>[in Ukrainian]

7. *Reverchuk S.K.* Instytutsiyna investolohiya / S.K. Reverchuk // Navch. posibnyk. — K: Atika, 2004. — 206 s.[in Ukrainian]

8. Strakhovyy reytynh «InsuranceTop» [Elektronnyy resurs] : <http://insurancetop.com/markets/4>[in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 23.04.2013 р.